

УДК 94(477.63) «1917»

В. Я. Яценко

*Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара*

ДІЯЛЬНІСТЬ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДУМИ В КОНТЕКСТІ ПОДІЙ КІНЦЯ СЕРПНЯ 1917 р.

Розглянуто і проаналізовано діяльність Катеринославської міської думи під час корніловського заколоту.

Ключові слова: міська дума, гласні, корніловський заколот, комітет по рятунку революції, політична партія, революція, контрреволюція.

Рассмотрена и проанализирована деятельность Екатеринославской городской думы во время корниловского мятежа.

Ключевые слова: городская дума, гласные, корниловский мятеж, комитет спасения революции, политическая партия, революция, контрреволюция.

The activity of Yekaterinoslav's municipal дума during of Kornilov's revolt are considered and analysed.

Key words: municipal дума, member of the city дума, Kornilov's revolt, Committee of rescuing revolution, political party, revolution, counter-revolution.

В історії Катеринославської міської думи, обраної в серпні 1917 р., є чимало тем та сюжетів, які потребують більш повного і всебічного дослідження. До їх числа належать і події кінця серпня 1917 р., відомі як корніловський заколот. Для новообраної міської думи Катеринослава ця подія стала першим серйозним випробуванням на політичну зрілість. До того ж досвід, набутий у бурхливому 1917 р. органом міського самоврядування в умовах різкого загострення суспільно-політичної ситуації в країні, може бути корисним і для сьогодення нашої держави, бо, як і в 1917 р., сучасні органи місцевого самоврядування сформовані за партійними списками. Тобто очевидною є політична та наукова актуальність обраної теми.

Підтвердженням останньої є стан наукової розробки історії Катеринославської міської думи восени – взимку 1917 р. Означена тема розкривалася лише фрагментарно і нерідко побічно. Це засвідчує

стаття В. К. Аверіна у збірнику, присвяченому десятій річниці Жовтневої революції у Катеринославі [2, с. 102]. Детальніше обговорення питання про заколот Корнілова на засіданнях Катеринославської міської думи висвітлюється в монографії В. Я. Борщевського [1, с. 56–57]. Торкаються цього питання у своїх працях і В. І. Гусев, В. П. Крижанівський та Ю. І. Терещенко, але ці автори описують виключно позицію гласних-більшовиків міської думи Катеринослава щодо корніловського заколоту [4, с. 86; 6, с. 38; 7, с. 124]. Такий підхід протестується і в біографічних нарисах, присвячених катеринославським більшовикам, гласним міської думи В. А. Валявці і П. О. Воронцову [3, с. 58–59; 8, с. 42]. Об'єктом спеціального дослідження діяльність Катеринославської міської думи в умовах виступу Корнілова (кінець серпня – початок вересня 1917 р.) ще не стала. Метою даної статті є розгляд та аналіз діяльності міської думи Катеринослава під час корніловського заколоту.

Слід зауважити, що найінформативнішим джерелом із даної теми є «Журнал засідань Катеринославської міської думи» за серпень – грудень 1917 р., який зберігається в Державному архіві Дніпропетровської області [5].

Самі вибори до міської думи Катеринослава відбулися 13 серпня 1917 р., а її перші засідання – 24 і 26 серпня. На них обиралися керівні органи думи, визначалася її структура, партійні фракції оголосили свої декларації [5, арк. 1–16 зв.]. Питання про виступ Корнілова розглядалося думою на засіданнях 2 і 3 вересня.

Але спочатку декілька слів про партійно-політичний склад новообраної міської думи. Було обрано 113 гласних, з яких 24 і 14 відповідно належали до блоків есерів і Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії (ОЄСРП) та меншовиків і Бунда. Більшовики отримали 22 місця гласних, кадети – 9, а єврейський блок (Ахдус ам-Ісроель, сіоністи, Єврейський національно-демократичний союз) – 19. Трьом українським спискам (УСДРП, УПСР та «Український демократичний трудовий блок») дісталось 9 місць гласних, з яких соціалістам – 6. Ще по одному місцю гласного отримали Трудова народно-соціалістична партія та Поалей-Ціон. Усього зі 113 гласних близько 70 місць належало соціалістам, тобто представникам революційної демократії. Це в цілому відображало розклад партійно-політичних сил міста і країни в умовах поглиблення революційного процесу упродовж весни – осені 1917 р.

Означений партійний склад міської думи не міг не зумовити гостроти розгляду питання про корніловський виступ. Це питання

розглядалося першим під час засідання 2 вересня, у порядку денному воно було зазначене як «Питання про поточні справи». Наступного дня, 3 вересня, дума завершила його розгляд. На першому засіданні визначився порядок розгляду цього питання. Спочатку представники від єврейської фракції та народних соціалістів (енесів) поставили запитання керівництву думи, чому вона негайно не відреагувала на цю подію як обраний на широких демократичних засадах орган влади, до того ж представник усіх верств населення міста. У відповідь було пояснено, що революційна демократія міста (Рада робітничих та солдатських депутатів, соціалістичні партії) негайно здійснила необхідні заходи, серед яких і створення Комітету порятунку революції як надзвичайного органу влади [5, арк. 17 зв.].

Далі тривали виступи представників від партійних фракцій, в яких визначалася позиція даних партійних сил щодо корніловського заколоту. Порядок виступів був такий. Першим заслухали головуючого на цьому засіданні думи С. І. Зандера (меншовик), який досить докладно охарактеризував основні події революції в Росії за весну – літо 1917 р., надавши, зрозуміло, й оцінку виступу Корнілова [5, арк. 18–20 зв.]. Виступили й інші доповідачі, а саме міський голова В. І. Осипов (есер), М. В. Копилов (більшовик), О. І. Чемерисський (Бунд та меншовики), М. С. Раскін (есери та ОЄСРП), М. Н. Коростовцев (кадет), В. Й. Снежинський (кадет), Д. І. Шморгонер (єврейська фракція), С. С. Анісімов (енес), Арієв (Поалей-Ціон), І. М. Труба (від українців), В. І. Вержейський [5, арк. 20 зв. – 38 зв.]. Заслухали представників практично всіх партійних фракцій міської думи. При цьому у виступах М. Н. Коростовцева, Д. І. Шморгонера та С. С. Анісімова були оголошені резолюції кадетів, єврейської фракції та енесів щодо виступу Корнілова. І. М. Труба заявив, що українці, оскільки вони в меншості, своєї резолюції виносити не будуть [5, арк. 36 зв.].

Підтримки Корнілову ніхто з доповідачів не висловив, тим більше, що під час засідання 2 вересня надійшла телеграма про арешт його та інших генералів-заколотників. Навіть кадети засудили цей виступ. М. Н. Коростовцев оцінив його як такий, що шкодить російській державності, але при цьому також зазначив шкідливість залежності влади від класових та партійних організацій [5, арк. 28 зв. – 29]. Соціалісти всіх спрямувань, від поміркованих до більшовиків включно, окрім осудження Корнілова та сил контрреволюції піддавали критиці й партію кадетів, покладаючи й на неї провину за цей виступ. Представники соціалістичних фракцій

давали своє пояснення подіям, що відбулися, оцінюючи й перспективи подальшого розвитку країни [5, арк. 20 зв. – 21, 24–28 зв., 33 зв. – 36 зв.]. Більшовики, наприклад, відповідно до своїх програмних положень, висунутих з квітня 1917 р., вимагали переходу влади до Рад.

Критика кадетів соціалістами урешті-решт призвела до того, що представники цієї партії на знак протесту залишили засідання думи. Це сталося вже після завершення виступів доповідачів від партійних фракцій, під час обговорення питання про обрання представників від думи до складу Комітету порятунку революції. Гласні-більшовики (М. М. Бек, С. Н. Власенко) заявили, що присутність кадетів у складі цього органу недопустима, і це значною мірою й спровокувало те, що вони залишили зібрання [5, арк. 39 зв. – 40, 41]. Саме обговорення питання про обрання членів Комітету порятунку революції викликало досить бурхливу дискусію. Більшовики вважали, що достатньо додати до складу Комітету від думи лише міського голову, але більшість ухвалила обрати ще двох представників від гласних [5, арк. 38 зв. – 40 зв.].

Далі були оголошені резолюції від трьох фракцій (есерів та ОЄСРП, більшовиків, меншовиків та Бунда) [5, арк. 43–46 зв.] і проведено голосування щодо них. Резолюцію кадетів на голосування не ставили через відсутність цієї фракції на засіданні. Голосували за резолюції двічі. За першим разом отримали таку кількість голосів на підтримку резолюцій: єврейської фракції – 16, есерів – 16, більшовиків – 18, меншовиків – 8, а резолюція енесів не дістала жодного голосу. Пропозицію визнати резолюцію, яка отримала відносну більшість, гласні думи 32 голосами проти 20 не підтримали. Друге голосування враховувало голоси, подані проти названих резолюцій: єврейська фракція – 42, есери – 25 і 11 утрималися, більшовики – 34, меншовики – 45 [5, арк. 46 зв. – 47 зв.]. Утворювався глухий кут. Висувалася пропозиція виробити якусь спільну, узгоджену резолюцію, але, так і не домовившись, о другій годині ночі дума, яка почала працювати з 19-ї години 30 хвилин, закрила засідання, нічого конкретно не вирішивши.

Третього вересня на засіданні думи всі ці питання були вирішені. До складу Комітету порятунку революції обрали О. М. Кривцова та І. І. Коріна (сіоніст) [5, арк. 50 зв.]. О. І. Чесерисським (Бунд і меншовики) та В. І. Осиповим (есери і ОЄСРП) було оголошено два тексти відозви думи до населення міста з приводу корніловського виступу. М. М. Бек (більшовик) заявив, що його фракція утримуєть-

ся від голосування обох відозв. Більшість гласних думи затвердила текст відозви міського голови В. І. Осипова і ухвалила видати її чотирма мовами (російською, українською, єврейською і польською) [5, арк. 50 зв.]. Більшість також проголосувала за резолюцію про виступ Корнілова, внесену меншовиками і Бундом. Есери і ОЄСРП приєдналися до них. М. В. Копилов від більшовиків заявив, що вони від голосування утримуються, бо не розраховують на успіх своєї резолюції [5, арк. 50 зв.].

Ось так у загальних рисах відбувалось обговорення питання про корніловський заколот на засіданнях думи 2 і 3 вересня. Що при цьому привертає до себе увагу? По-перше, чітка диференціація партійно-політичних сил міської думи щодо оцінки корніловського виступу. Усі партійні фракції його осудили, але не однаково. Кадекти, наприклад, вважали, що виступ Корнілова мав одноособовий характер [5, арк. 28 зв. – 29 зв.]. Більшовики, позиція яких щодо Корнілова і кадетів була досить радикально-негативною, категорично ставили питання про передачу влади радам, диктатуру пролетаріату і найбіднішому селянству, проведення соціально-економічних перетворень [5, арк. 21 – 23 зв.]. Їх опоненти, помірковані соціалісти, говорили про єдність сил революційної демократії як противагу силам контрреволюції та про підтримку революційною демократією Тимчасового уряду, але, зрозуміло, лише за певних умов [5, арк. 20 зв. – 21, 24–28 зв., 33 зв. – 36 зв.]. Не випадково гласний-меншовик П. М. Орлов (голова Катеринославської Ради робітничих і солдатських депутатів) порівняв учасників засідання думи від 2 вересня з трьома відомими персонажами байки Крилова, коли, на його думку, одна частина соціалістів тягла в своє русло, а інша будь-що намагалася досягти об'єднання й отримати більшість [5, арк. 47 – 47 зв.]. По-друге, обговорення даного питання засвідчило наявність у складі Катеринославської міської думи трьох основних сил: поміркованих соціалістів (есери і ОЄСРП, меншовики і Бунд), більшовиків, кадетів та єврейської фракції. Провідною силою були помірковані соціалісти. Тому не випадковим є ухвалення саме їх резолюції та відозви до населення міста щодо корніловського заколоту. Імовірно, мала місце попередня домовленість щодо цього між меншовиками та есерами перед засіданням 3 вересня. По-третє, характерною є позиція більшовиків, які показово утримувалися під час голосування резолюції та відозви до населення міста. По-своєму знаковим є й залишення кадедами засідання думи. До цього слід додати суперечку між гласними від єврейської фракції та більшови-

ками щодо представництва думи в Комітеті порятунку революції, коли опоненти більшовиків запропонували обрати до цього органу п'ятьох гласних [5, арк. 38 зв. – 40 зв.].

Є очевидним, що Катеринославська міська дума, обрана 13 серпня 1917 р., була вкрай політизованою, що й слід було очікувати, ураховуючи порядок її формування та обставини суспільно-політичного життя країни восени – взимку 1917 р. Міська дума Катеринослава у цей час була одним із центрів політичного протистояння в місті. До того ж тут більш повно була представлена палітра основних партійно-політичних сил міста, на відміну, наприклад, від Ради робітничих і солдатських депутатів. Засідання ж думи 2 і 3 вересня 1917 р. уперше по-справжньому розкрили її партійно-політичне обличчя, що й підтверджувалося надалі протягом усього часу її існування до кінця весни 1918 р.

Бібліографічні посилання

1. **Борщевський В. Я.** Робітники Катеринослава в дні Жовтня / В. Я. Борщевський. – Д., 1961.
2. Борьба за Советы на Екатеринославщине. Сборник воспоминаний и статей. – [Д.], 1927.
3. **Варгатюк П. Л.** Василь Антонович Валявко / П. Л. Варгатюк, А. В. Дольчук. – Д., 1972.
4. **Гусев В. И.** В борьбе за осуществление ленинской тактики. Большевики Украины в массовых избирательных кампаниях 1917 г. / В. И. Гусев, В. П. Крижановский. – К., 1987.
5. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 469, оп. 1, спр. 1.
6. **Терещенко Ю.** З діяльності більшовицької фракції Катеринославської міської думи (серпень – жовтень 1917 р.) / Ю. Терещенко // Архіви України. – 1971. – № 3. – С. 36–41.
7. **Терещенко Ю. І.** Політична боротьба на виборах до міських дум України в період підготовки Жовтневої революції / Ю. І. Терещенко. – К., 1974.
8. **Шестопалов Г. Г.** Петро Опанасович Воронцов / Г. Г. Шестопалов. – Д., 1975.

Надійшла до редколегії 16.11.2012 р.